

elkaar afhankelijk worden. Onze leefwerelden worden steeds groter, evenals die van de bewoners van andere landen..." Enig verband was dan mogelijk ook duidelijker geworden tussen de diverse problemen die daarna in de troonrede werden aangeroerd: files, ruimtegebrek, broeikasgassen en vluchtelingen.

Is er dan ook een relatie tussen vreemdelingenbeleid en technologische ontwikkelingen?

Het gaf me een schok dezer dagen in een 60 jaar oude krant te lezen met welke argumenten minister van Justitie *Goseling* na de Kristallnacht in 1938 zich in het parlement verdedigde tegen beschuldigingen dat hij zich met zijn verscherpte beleid tegen Joodse vluchtelingen niet hield aan de Vreemdelingenwet van 1849. Deze wet was hoognodig aan wijziging toe, betoogde de bewindsman: "Reeds in 1858, toen het spoorwegverkeer zich begon te ontwikkelen, was de wet al 'verouderd'." Het verband met de ontwikkeling van de spoorwegen, bleek niet duidelijk uit het krantenbericht, maar juist omstreeks 1858 begon de koppeling van het Nederlandse spoorwegnet aan dat van andere landen. Grenzen vervaagden ook toen al. Niet alleen de 'bewegelijkheid' van de Nederlander nam toe; ook die van de vreemdeling.

Waarom tachtig jaar niets is gedaan aan de achteraf als verouderd beschouwde Vreemdelingenwet, blijft gissen. Helder wordt uit de geschiedenis van de mobiliteit wel, dat dit strijdig zou zijn geweest met de heersende geest van de negentiende eeuw. Werd in de Troonrede dit jaar slechts toebijegend gedaan over alle problemen, die door de technologische ontwikkelingen op ons afkomen, in de eerste eeuw van de spoorweg werd de toenemende mobiliteit van de mens overwegend juichend begroet.

*W. Hansen* publiceerde in 1989 een kostelijke bundel teksten onder de titel 'Bestijg de trein nooit zonder uw valies met dromen', die elke twijfel daarover wegneemt.

"De steden naad'ren tot elkander; Volken, Staten doorkruisen, mengen zich. Een zelfde stoomkrachtvaart sleept heel ons mensdom voort, en effent heel onze aard."

Dat was *Da Costa* al in 1840.

#### Radicale reus

De Belgische dichter *Jan van Beers* zag in 1859 in de trein een broertje van de drukpers:

*Gegroet, o grondverslinder, schattenkweker,  
Lichtplenger, volksverbinder, jukverbreker,  
Gegroet, reusachtig stoomgevaart!  
Gegroet, gij zoon der Vrijheid, jonger broeder  
Der Drukpers, die met haar 't rijk uwer moeder  
Onwrikbaar vesten komt op aard!*

*Carel Vosmaer* ontdekte in 1862 een spoorwegkaart zonder landsgrenzen. "Hier zijn alle scheidslijnen uitgewist, alle landsnamen weggelaten, alle rijken en staatkundige onderscheidingen heengeblazen door een ademhaling van de aardherschepende stoom. Niets dan de talloze rode lijnen, het

vuurspoor van de radicale reus. Wat die vuurbanen aanraken wordt gelouterd en verlicht; waar zij voortschieten ontstaat leven en vooruitgang; wat zij terzijde laten verkwijnt. Het oude verzinkt stervend in zijn verlatenheid en in andere streken daagt het jonge nieuwe. (...) Wij snellen voort, onafhankelijk van de gele, rode, groene streepjes, waarmee de politieke kinderen hun kaartjes nog kleuren. Wij vragen niet van wie het land is, het ligt aan de baan, dat is genoeg; de mens heeft zijn gehele vaderland, de aarde, terug.

"Een verscherping van de Vreemdelingenwet paste niet in deze kosmopolitische geest. Dat deze bij de inhuldiging van Koningin Wilhelmina nog springlevend was, blijkt uit het al eerder aangehaalde 100 jaar oude artikel 'De voortbeweging' in het 'Historisch Gedenkboek'. Van Nievelt verwachtte louter verlichting van de toegenomen mobiliteit.

"Friezen met Zeeuwen, Limburgers met Zaanlanders door elkaar geworpen in een voortdurend *chassez-croisez* elkaar de broederhand reikend over een tafeltje bij Krasnapolsky, zaken met elkaar besprekend, als man met man elk in zijn eigen tongval. Nederlanders uit verschillende plaatsen van Nederland met elkander, Nederlanders ook met buitenlanders in telkens herhaalde aanraking gebracht. De blik verruimd, vooroordeelen weggevaagd, eigendunk getemperd, de rechtmatige waardeering van den vreemdeling toegenomen, de wereldkennis verrijkt, de gemeenschapszin verbreed, het humaniteitsbegrip verhoogd, natie tegenover natie eene schrede nader gebracht tot de stemming, die daar jubelt uit het *Seid umschlungen, Millionen! Diesen Kuss der ganzen Welt!* Alles het werk van de spoorwegen."

#### Volksschuit

De verwachting dat technische ontwikkelingen de tegenstellingen in de wereld zouden verminderen was diep geworteld. Ongeloof was de reactie van velen toen dat in deze eeuw niet bleek uit te komen. Na de Kristallnacht noteerde op 15 december 1938 de Duitser *Victor Klemperer* (drie jaar eerder ontslagen als hoogleraar aan de Technische Hochschule in Dresden omdat hij jood was) in zijn dagboek: "Merkwaardig: op het moment dat de moderne techniek alle grenzen en afstanden tot nul reduceert (vliegen, radio, televisie, in elkaar verstrengelde economieën) woedt het meest verdorven nationalisme. Misschien het laatste krampachtige verzet van het overleefde."

Hij bleef hopen.

Minder ideëel, maar zeker zo hardnekkig was een verwachting van de Duitse 'Conversations-Lexikon' in 1846. Wat was een spoorweg?

"Zo mogelijk kaarsrechte baan uit staven van ijzer, de belangrijkste uitvinding van de nieuwe tijd, die door de tijdsbesparing en de geringe vervoerskosten een pijler van het culturele en materiële verkeer is geworden."

Tijdsbesparing dus, de loze belofte van elke nieuwe techniek. Wat kwam daarvan terecht?

Hoe een Nederlandse handelsreiziger in datzelfde jaar 1846 jaar aanvankelijk de ontwikkeling beleefde, kan onder andere opge-